

TARİH BOYU DOĞA VE MÜZİK

EVİN İLYASOĞLU

Ç

AĞLAR öncesinin ilk insanı önce doğadan korkmuş, sonra ona sığınmış; sonra da kuş sesini, rüzgarı, akarsuyu yansıtarak ilk ezgisel seslerini doğadan almıştır. Bu arada, kendi sesini de doğanın seslerine benzetmeye çalışmış. Örneğin, bir deniz minaresinin içinden üfleyerek sesini büyütmeyi başarmış ve bu alet, tarihteki ilk üfleme çalgının temeli olmuş. Avladığı hayvan derilerini ağaç gövdelerine gererek ilk vurma çalgıyı yapmış. Doğadaki müziğin en önemli ögesi olan orman böylece ona çalgıların temel geçercilerini vermiş.

Mitolojik çağlarda, çok tanrılı dinlerin tapınma törenlerinde hep doğa tanrıları müziği yönlendirmiş ve müzik, yüzyıllar boyu bu tanrısal güçlerde esin bulmuş.

Özellikle Apollon ve Dionysos törenleri ilk çağlardan başlayarak pek çok besteciye etkilemiş. Apollon akıl ve mantığı simgelerken Dionysos esriklik sunmuş, kanatlanıp uçan ruh hâlini simgelemiştir. Biri Klasik Çağı ve tiyatro sanatını; diğeri Romantik Çağı ve şiir sanatını doğurmuş.

İlkel boylardaki insan, doğadan korktuğu kadar ona sığınmayı da öğrenmiş. Ürettiği çeşitli sanat eserinin temaları hemen her çağdaki bestecilerin temel esin kaynağı olmuş. Örneğin, 20. yüzyıl başlarından Rus asıllı besteci İgor Stravinski, “Bahar Ayini” adlı balesinde ilkel ritimleri, vurmali çalgı karakterini ve barbarlık çağlarını yansıtır.

Bu arada ilk müzik düşünürleri de

bugüne kadar ulaşan felsefi kitaplar yazmışlardır.

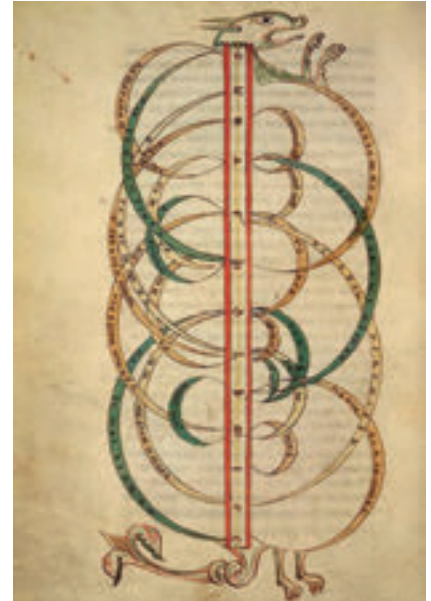
Ortaçağda Romalı düşünür Boethius *De Musica* adlı kitabında müziğin evrimini üç aşamaya böler: Birincisi *musica instrumentalistis*: yalnız çalgı ile seslendirilen müzik. İkincisi, *musica humana*, hem çalgı hem de ruhla seslendirilen müzik; üçüncüsü ise *musica mundana*: Bu ilahi müzik, gezegenlerin devinimi, güneşin doğuşu batışı gibi yüce doğa olaylarında yükselir. Ancak insanoglunun kulak yapısı o ulvi müziği işitmeye elverişli değildir!

Doğanın birebir tanımlanması, kuş sesinin, mevsimlerin, fırtınaların çalgılar aracılığı ile duyurulması 17. yüzyılın ikinci yarısıyla başlar: ‘Olgun Barok’ döneminde gelişen orkestra topluluğu bize doğayı betimleyen ilk eserleri verir.

Bu çağda artık çalgıların yapısal gelişimi, tınısal özellikleri, sonoriteleri de bu yansımalara elverişli hâle gelmiştir. Ayrıca insan sesinin kullanımında gelişen teknikler aynı kolaylığı sağlamaya başlamıştır: Kantatlar, madrigaller derken operanın başlangıcı ve güzel şarkı söyleme sanatının yükselmesi insan sesini kuş gibi şakımaya özendirmiştir. Örneğin George Frideric Händel’in “Acis ve Galatea” operasındaki aryada hem çalgılar hem de bir soprano, kuş gibi şakır.

Müzikle doğa tasviri denince akla gelen en ünlü isim İtalyan besteci Antonio Vivaldi’dir. Onun “Mevsimler” başlıklı keman konçertosu, dört mevsimin bütün doğa olaylarını içerir. Önce ilkbaharın uyanışını, kuşların şakımasını,

Boethius’un *De Musica* adlı kitabından sayfalar.

pınarların fışkırmasını ve gök gürültüsüyle bir fırtınayı anlatır. Ardından diğer mevsimlerdeki kırsal olayları betimler: Bir çoban, köylülerin dansı, ava gidiş, havlayan köpekler, gibi. Yaz mevsimindeki rehavete zıt olarak kış mevsiminde dişleri takırdatan soğuk rüzgarlar, don olayı, buz ve kayganlık duygusu yansır. Vivaldi, birçok eserinde doğayı duyurmuştur. Örneğin, “Saka Kuşu” adlı flüt konçertosunda flütün tıpkı bir kuş gibi soluksuz ötüşünü yansıtır.

Olgun Barok bestecilerinden Jean-Philippe Rameau'nun “Les Boreades” (Bora) başlıklı eseri, XV. Louis'in sarayında oynanmak üzere yazılmış bir *tragedia lirica*dır: Eski Yunan'a dayanan trajik bir konu üstüne yazılmış danslı bir sunum. Burada yaylı çalgılarla yansıtılan ve ıslıklar çalarak korku ortamı yaratan güçlü fırtınayı duyururuz.

'AV MODASI' MÜZİĞİN TEKNİĞİNE YANSIR

Haydn-Mozart dönemindeki 'av modası,' yağlıboya tablolarındaki av sahneleri kadar müziğin teknik yapısında da kendini göstermiştir. Ormandaki av partileri, köpeklerin havlamaları, av boruları, silah sesleri, av kıyafetleri, sanatın her dalını etkilemiş, o zamana özgü bir moda hâlini almıştır.

Ünlü dâhi besteci Wolfgang Amadeus Mozart'ın babası Leopold Mozart'ın da bazı besteleri vardır. Bunlar arasında yer alan “Av Senfonisi”nde av sahnesi birebir yansıtılırken, eserlerin teknik oluşumunda bir motifin diğerini avladığı kanon yapısının kullanılması av sürekliliğini duyurur. Klasik dönemde senfonilerin ve kuvartetlerin babası olarak bilinen Viyanalı besteci Joseph Haydn'ın 1 numaralı dördlüsü olan “Av Kuarteti”ndeki motifler birbirini kovalayıp avlayarak bu kavramı çok net yansıtır.

Mozart müziğinde doğa seslerinin birebir tasvir edildiğini duymayız; oysa

doğanın dengesi, oranı ve yapısı Mozart müziğinin yapısal kimliğini oluşturur. Mozart'ın o çocuksu, yalın, saf görünümünde derin bir içerik taşıyan 'insan' dünyasını duyarız. “Sihirli Flüt” operasında flütün kuş sesini yansıtmasının yanı sıra aynı operadaki Cehennem Kraliçesinin aryasında da kuş gibi şakıyan bir koloratur soprano duyulur. Müzik tarihinde 'cambaz soprano' dediğimiz bu hünerli gırtlak, gerçekten büyük yetenek ve çalışma işidir.

ROMANTİK ÇAĞDA DOĞA BÜTÜN SANATÇILARIN SİĞİNAĞIDIR

19. yüzyılın endüstrileşen toplumdaki kalabalıktan kaçan romantik sanatçısı, doğaya sığınmayı bir kurtuluş olarak seçer. Bir bakıma kendi doğası ile baş başa kalır. Çünkü artık endüstrileşen toplumda yükselen kişiler sanatla uğraşmaktan uzaktır. Besteci, dinleyicisiyle arasında kocaman bir uçurum yaşamaktadır. Kendi iç dünyasına kapanıp, bir gün elbette onu değerlendirecek hayalî bir dinleyici için besteler yapar. Sanatın her dalında sanatçılar sığındıkları doğaya övgüler yağdırırlar. Bu çağda hemen her besteci doğadan esinlenip kendine yeni boyutlar bulmuştur, başta onlara bu yolu açan Ludwig van Beethoven olmak üzere. Beethoven'in özellikle sağırlaşmaya başladığı dönemlerde şehir hayatından kaçıp uzun yürüyüşler yaparak doğaya ve çevredeki köylere gittiğini biliriz. Onun “Pastoral” başlıklı 6. senfonisinde viyolonsel ve kontrbasların korku yansıtan anlatımıyla ormanın uğultusunu, fırtınanın dehşetini duyururuz. Flüt ise güneş hüzmelerini simgeleyen sıcak bir ışıktır.

Erken romantikler doğanın ürperten sahneleri kadar huzur veren sahnelerini de müzikle yansıtmışlardır. Franz Schubert'in “Alabalık Beşlisi”nde oyuncu bir alabalığın derede yüzüşünü, gölge ışık oyunları içinde akarsudaki devinimini izleriz.

Deniz mağaraları, mitolojik konular, efsaneler, sonuçta alabildiğine hayallerle dolu bir dünya! Periler, devler, masallar, harabeler, gotik çağın destanları! Felix Mendelssohn'un “Fingal Mağarası Uvertürü” ise mitolojik bir gizemi birlikte getirir. Bir deniz mağarasının betimlemesinde kocaman dalgaların görkemi bestecinin orkestra kullanımındaki ustalığını sergiler. Denizin mağaranın derinliklerine vurup vurup geri çekilişini duyururuz.

Piyanonun şairi, erken romantiklerin örnek kahramanı Frédéric Chopin, gerek karakter olarak gerekse eserlerine getirdiği derin, şiirsel anlatımıyla örnek bir romantiktir. Onun güzelim “Yağmur Prelüdü”nün şöyle bir öyküye dayandığı söylenir: Mayorka adasında birlikte yaşadığı sevgilisi, zamanın ünlü kadın romancısı, erkek takma adıyla George Sand ve onun iki çocuğu ile dadısı bir gün ormanda geziye çıkmışlar. Bir türlü dönmemişler, derken yağmur başlamış.

Chopin merak içinde kalmış; aklına her türlü kötülük gelmiş ve yağmur damlalarını tasvir eden, giderek arttıran bir ‘prelüd’ bestelemiş bu süreç içinde. Sonra onlara telaşla kapıyı açtığında “Sizleri öldü sandım” diyecek kadar hayal gücü ötelere gitmiş.

Erken romantiklerden İskandinav besteci Edvard Grieg’in “Peer Gynt Süiti” de Norveç’in doğasını yansıtır. Süitin “Sabah” adlı bölümünde günün uyanışını, buz gibi bir kuzey ülkesindeki

donuk renklerin ilk aydınlığını izleriz. Hem de masalsi bir ortamı yaşarız.

19. yüzyılın sonunda ‘senfonik şiir’ adıyla bildiğimiz tür, müzikle bir manzarayı, öyküyü, portreyi tasvir etme sanatını doruğa taşır.

‘Post romantikler’ kadar ‘Ulusçu’ akımın üyeleri de bu sanatı derinlemesine kullanırlar.

Çek besteci Smetana’nın “Vatanım” adlı senfonik şiirinde altı tablo vardır. Bunlardan ikincisi Moldau nehri için ya-

zılmıştır. Nehir sıcak ve soğuk iki kaynaktan doğmaktadır. Flüt ve klarinetin sesi bu kaynaşmayı simgeler. Bohemya ormanlarında yolculuk ederken rastladığı bir düğün şenliğini, av sahnesini resmeder, sonunda Prag'a gelir ve Elbe ile birleşerek denize dökülür.

Rus besteci Modest Musorgski, "Çıplak Dağda Bir Gece" başlıklı eserini da "Moldau" ile aynı yıllarda bestelemeye koyulmuş, ancak ruhi bunalmırlarla hayatının sonuna geldiğinden bitirememiş. Onun birçok eseri gibi bu eser de Rimski-Korsakov tarafından tamamlanmış. Burada Orta Asya'da Pamir dağlarında bir bölge tasvir edilmektedir. Kemanların girişteki tremololarıyla büyücülerin çıplak bir dağ başında toplanışı, şeytanın keçi kıyafetinde (trombonlarla) girişi, bir masal ortamında anlatılır.

19. yüzyıl sonunda Fransız besteci Saint-Saëns, "Hayvanlar Karnavalı" başlıklı eserinde "Kuğu"yu bir çellonun tınısında seslendirir. İki piyano suları yansıtmakta, kuğu (çello) suda süzülmemektedir.

Doğal ki yeni buluşlarla doğanın

sesleri de müzikte yeni anlatımlar bulmuştur. Örneğin bir rüzgar makinası herhalde Antartika'daki buzulları anlatmak için çalgı olarak seçilebilecek en 'soğuk' araçtır. İngiliz besteci Vaughan Williams 1927'de bir film için yazdığı "Antarctica" senfonisinde rüzgar makinası ve soprano kadın sesini birlikte kullanır. Yarattığı etki doğayı fethetmiş olmanın sarhoşluğunu yaşatır.

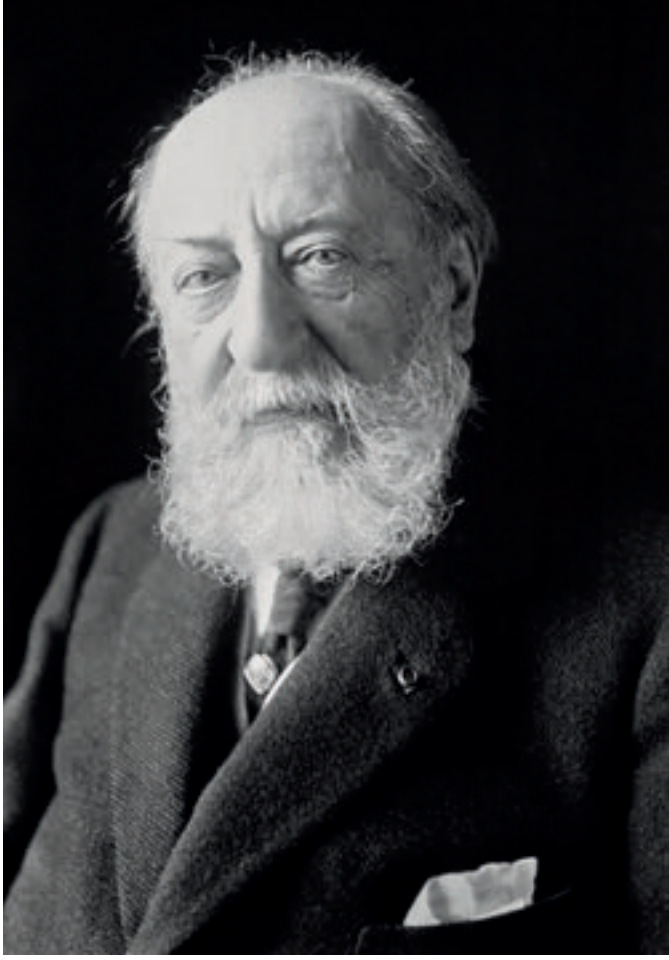
Her dönem, kendi sanat dilinin getirdiği yöntemler içinde doğayı işlemiştir. 20. yüzyıl başındaki Empresyonizm (İzlenimcilik) akımı, sesleri bir tül perdenin ardından duyurur. Amaç, gerçeği anlatmak değil, onun zihinde bıraktığı izlenimi yansıtmaktır. Özellikle iki Fransız besteci, Ravel ve Debussy'nin doğayı işledikleri eserlerinde bunu duyarız. Maurice Ravel, "Gaspard de la Nuit" adlı eserinin "Ondine" başlıklı bölümünde ölümsüz bir denizkızı ile ölümlü bir erkeğin aşkını anlatır. Suya dalıp çıkan denizkızının devinimi piyanonun tuşlarındaki şıkırtılarda yansır. Su kenarında yürüyen ölümlü ise daha somut bir anlatımla simgelebilir.

20 ve 21. yüzyıllarda akustik çalgıların sesi kadar elektronik laboratuvarlarda üretilmiş sesler de müziğe anlatım kattılar.

Yıllar boyu doruğa tırmanmış müzik cümlesi ve melodik duygu, yerini kopuk anlatımlara bıraktı. Edebiyatta James Joyce, bilinç akışı ile noktasız virgülsüz sayfalar yazarken, resimde de figürden sıyrılıp soyutlamaya gidildi. Tıpkı Freud'un psikoanaliz seansında olduğu gibi, kavramlar yapılı bir cümle hâlinde değil, kopuk kopuk akla gelen sözcükler hâlinde ortaya çıktı. Müzik sanatında da Viyana'daki Arnold Schönberg ve arkadaşlarının 12-ton müziği, yıllar boyu tırmanmış 'melodi' ve 'anamlı müzik cümlesi' kavramını yıktı.

20. yüzyıl sonunda 12-tondan kaynaklanan dizisel yöntemi işleyen bestecilerden Olivier Messiaen, artık sesin melodi çizgisi değil, yoğunluğu üstünde durmaktadır. Bloklar ve salkım seslerle yeni bir tını arayışındadır. Eline nota defterini alıp, kuşların şakımasını incelemek üzere kırlara ve ormanlara açılır. Hangi kuş hangi saatte hangi dala konduğunda, hangi ezgiyi söylüyorsa

Camille Saint-Saëns (1835-1921).

Maurice Ravel (1875-1937).

onu notaya alır ve şu sonuca varır: “Kuş şarkı söylemez, dikey olarak şakır.” Messiaen kuşlardan esinlenerek senfoniler ve piyano eserleri besteler.

Çağdaş Türk bestecileri de doğayı kendi yöntemleriyle müziklerine yansıtmişlerdir.

Elektronik müzik bestecimiz İlhan Mimaroglu, İstanbul Boğazındaki sis tabakasını anlatırken tamamen elektronik laboratuvarlarda üretilmiş sesleri kullanmıştır.

1960’lardan sonra “minimalist” teknik kullanımı bütün dünya bestecilerini etkilemiştir. Amerika’da yaşayan bestecimiz Kamran İnce “Remembering Lycia”da vurma çalgılardaki minimalist teknikle dalgaların biteviye Likya sahili ni dövüşünü duyurur.

Bütün sanat dallarında her çağ kendi dilini yaratmıştır. Aynı akım sanatın her dalında benzer özelliklerle ortaya çıkar. Müzikte de çalgıların yeni akustik imkanları ve her türlü ses, çağdaş besteciye yeni bir anlayışa sevkettir. Böylece çağlar boyu sanatçıya esin kaynağı olmuş ‘doğa’nın anlatımını müziğin yeni dilinde izlememiz gereke-

cektir. Karmaşık tekniklerle, elektronik tınılarla yapılan yeni bestelerde, doğayı nasıl harcadığımız da simgelenir. Yeşilin çölleşmesi nice sanat eserine olduğu gibi müziğin sayfalarına da yansımaktadır. **Z**

Yandaki QR karekodu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

